

Jan Rokita

(Independent researcher, Poland)

<https://orcid.org/0000-0002-1904-683X>

e-mail: janrokita1@gmail.com

Medale Henryka III Walezego. Uwagi ikonograficzne

Medals of Henry III Valois. Iconographic Notes

ABSTRACT

The author presents twenty-nine works of art, including medals, coins, portrait engravings, painted miniatures, paintings and emblems, as well as examples of bas-relief. The aim of this work, apart from a detailed analysis of the medallic legacy left behind by Henry of Valois, was to find and describe works of art with which a medallic artist might have had contact when commissioned by the king or his immediate circle. Identifying the direct sources of inspiration for artists working in the 16th century made it possible to better answer the question of how Henry Valey promoted his own undisputed political or military achievements.

Key words: obverse, reverse, emblem, engraving, Henry Valezy

PUBLICATION INFO				
			e-ISSN: 2449-8467 ISSN: 2082-6060	
THE AUTHOR'S ADDRESS: Jan Rokita, independent researcher, Poland				
SOURCE OF FUNDING: Financed from the author's own funds				
SUBMITTED: 2023.11.19	ACCEPTED: 2024.05.16	PUBLISHED ONLINE: 2024.10.22		
WEBSITE OF THE JOURNAL: https://journals.umcs.pl/rh		EDITORIAL COMMITTEE E-mail: reshistorica@umcs.pl		
				

STRESZCZENIE

Autor artykułu przedstawia 29 dzieł sztuki, wśród których wymienić należy medale, monety, ryciny portretowe, malowane miniatury, obrazy i emblematy oraz przykłady płaskorzeźby. Celem niniejszej pracy, prócz szczegółowej analizy spuścizny medalierskiej pozostałej po Henryku Walezym, było odnalezienie i opisanie dzieł sztuki, z którymi mógł mieć styczność medalier podejmujący się wykonania medalu na zlecenie króla lub jego najbliższego otoczenia. Identyfikacja bezpośrednich źródeł inspiracji dla działających w XVI w. artystów pozwoliła lepiej odpowiedzieć na pytanie, jak Henryk Walezy promował własne, bezsprzeczne osiągnięcia polityczne i militarne.

Słowa kluczowe: awers, rewers, emblemat, rycina, Henryk Walezy

STAN BADAŃ

Przystępując do pracy nad niniejszą rozprawą naukową, świadom byłem trudności zadania, którego się podjąłem. Prześledzenie bowiem przez współczesnego historyka procesu powstawania konkretnego dzieła sztuki medalierskiej – począwszy od wyboru wzorca inspiracji w postaci najczęściej okolicznościowej grafiki, rysunku, obrazu czy wcześniejszego medalu – skończywszy zaś na przeniesieniu go z pietyzmem na medalowy krążek, okazywało się niejednokrotnie zadaniem bardzo trudnym. W większości wypadków udało się jednak wskazać konkretne dzieło sztuki, którego związek z opisywanym medalem, w części lub całości gloryfikującym czyny Henryka Walezego, wydaje się niepodważalny.

Podczas kwerendy szczególnie pomocne okazywały się zarówno XVI- i XVII-wieczne kompendia i zbiory emblematyczne, jak i katalogi aukcyjne monet oraz medali wystawionych na aukcjach najbardziej liczących się antykwariatów i domów aukcyjnych w Europie oraz na innych kontynentach. Większość niezbędnych materiałów została zdigitalizowana i udostępniona nieodpłatnie szerszemu gronu badawczemu. Przypomnieć trzeba w tym miejscu zwłaszcza trzy projekty online z zakresu emblematyki, grafiki i numizmatyki: *Emblematica Online* upowszechniający najcenniejsze zbiory biblioteczne wiodących europejskich ośrodków akademickich, *Digitaler Portraitindex* zawierający zbiór rycin portretowych ze zbiorów liczących się bibliotek europejskich oraz *Acsearch* umożliwiający dostęp do danych archiwalnych prywatnych instytucji zajmujących się sprzedażą numizmatów. Studiując powyższe pozycje, niejednokrotnie utwierdzałem się w przekonaniu, iż wyobrażenia na medalach będących przedmiotem mojej analizy powinno się definiować jako wypadkową wcześniej funkcjonujących w ikonografii wzorców dostosowywanych każdorazowo przez medaliera do wymogów dysponenta czy aktualnych potrzeb chwili.

Pierwszymi źródłami, od których analizy rozpocząłem kwerendę, stały się katalogi monet i medali polskich znane badaczom medalierstwa nie tylko epoki Henryka Walezego. Wypada więc zacytować następujące pozycje autorstwa J. de Bie, Ch. Schlegela, M. Herrgotta, R. Heera, J. Albertrandego (dwie prace), F. Bentkowskiego, E. Raczyńskiego, J. Reichela, L. Mikockiego (red.), C.-F. Trachsela, E. Hutten-Czapskiego czy W. Bartynowskiego¹.

Podstawowe informacje o medalach zamieszczano w katalogach wydawanych przy okazji kolejnych okolicznościowych wystaw poświęconych epoce Walezego. Wymienić w tym miejscu należy pozycje na temat zbiorów prywatnych, muzealnych i wystaw następujących autorów: C. Kamińskiego, W. Kowalczyka, T. Bogacz, B. Kozarskiej-Orzeszek, P. Mrozowskiego, M. Makowskiego (red.), T. Grzybkowskiej i J. Talbierskiej (red.), M. Koperwasa, J. Gacka, J. Trupindy (red.), M. Stahr, J. Bodzek, E. Korczyńskiej (red.) oraz I. Chomyn².

¹ J. Bie, *La France metallique. Contenant les actions celebres tant publiques que privees des Rois et des Reines, Remarquees des plus curieux medailles d'Or, d'Argent & de Bronze*, Paris 1636; C. Schlegel, *Biblia in Nummis, Das ist: Kurtzer Entwurff Der vornehmsten Biblischen Sprüche und Historien / Wie auf Medaillen / Ducaten / Thalern und andern Mützen [...]*, Jena 1703; M. Herrgott, R. Heer, *Nummotheca Principum Austriæ ex gazis Aulaæ Cæsareæ potissimum instructa & aliunde aucta: exhibens Habsburgicæ gentis principum lineæ Germano-Austriacæ. Nummos cujuscunque formæ & metalli: præcipue tamen Mnemonicos atque Iconicos, qui vel horum iussu, vel eorum gratia percussi vel fusi fuerunt, typis æneis expressos: ducendo initium a Ferdinando I. Rom. Imp. & ferie non interrupta progrediens ad usque Ferdinand. IV. Regem Rom., Monumentorum Aug. Domus Austriacæ, Pars secunda, t. 2, Friburgi Brisgovix 1753; J. Albertrandego, *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego...*, Warszawa 1805 oraz *O medalach polskich [od Zygmunta I Starego do Augusta III]*, [b.m.w.] 1805–1850; F. Bentkowski, *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych...*, Warszawa 1830; E. Raczyński, *Gabinet Medalów Polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą począwszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696)*, Wrocław 1838; J. Reichel, *Die Reichelsche Münzsammlung in St. Petersburg, zweiter Theil: Liefland, Curland und Polen*, St. Petersburg 1842; *Catalogue d'une grande et très belle Collection de Monnaies et Médailles Polonaises, ainsi que d'une Collection de Monnaies et de Médailles de divers pays. Rédigé pour servir à l'Enchère publique qui aura lieu à Vienne, le 1. Avril 1850*, red. Leon Mikocki, Wien 1850; C.-F. Trachsel, *Catalogue des monnaies et médailles Polonaises composant Le Cabinet Numismatique de Son Altesse Le Prince Guillaume Radziwill*, Berlin 1869; E. Hutten-Czapski, *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises...*, St. Petersburg–Kraków 1871–1916; W. Bartynowski, *Teki Bartynowskiego: Medale z czasów Jana III*, [b.m.d.w.].*

² C. Kamiński, W. Kowalczyk, *Medale i medaliony polskie i związane z Polską, Katalog wystawy*, Warszawa 1969; T. Bogacz, B. Kozarska-Orzeszek, *Medalierstwo na ziemiach polskich w XVI–XX wieku, Katalog wystawy*, Wrocław 1995; *Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa*

Celem niniejszej pracy, prócz szczegółowej analizy spuścizny medalierskiej pozostałej po Henryku III Walezym, jest odnalezienie i opisanie dzieł sztuki, z którymi mógł mieć styczność medalier podejmujący się wykonania medalu na zlecenie króla lub jego najbliższego otoczenia. Identyfikacja bezpośrednich źródeł inspiracji dla działających w drugiej połowie XVI w. artystów pozwoli lepiej odpowiedzieć na pytanie, jak Henryk III Walezy propagował własne, bezsprzeczne osiągnięcia polityczne i militarne. Z powyższym zagadnieniem bezpośrednio związana jest następująca kwestia, mianowicie czy i w jakim stopniu twórcy realizujący zamówienia dworu Henryka III Walezego w Krakowie i Paryżu czerpali z dostatecznie upowszechnionych w zachodnioeuropejskiej ikonografii wzorców oraz reguł ikonografii starożytnego Rzymu obowiązujących na awersach i rewersach numizmatów z epoki. Na ile natomiast w związku ze specyfiką ustrojową Rzeczypospolitej starali się nawiązywać do repertuaru symboli oraz sposobów uwieczniania sylwetki ludzkiej przychylnie przyjmowanych przez szlachtę.

OMÓWIENIE MEDALI

Do pierwszych medali związanych z osobą Henryka III Walezego należy zaliczyć medal datowany na 1573 r., autorstwa anonimowego medaliera, być może Aubina Oliviera (?), według projektu Germaina Pilona (?) (il. 1)³. Na awersie wspomnianego numizmatu widnieje podobizna Henryka III Walezego w popiersiu zwróconym w prawą stronę. Strój monarchy stanowi koszula spodnia z marszczonym kołnierzem, kirys stalowy wraz z naramiennikiem w kształcie głowy lwa lub maszkaroną i obojczykiem, a także narzucony na ramiona płaszcz. Skronie panującego honoruje wieniec laurowy. Napis otokowy brzmi następująco:

Polskiego. Katalog wystawy, red. P. Mrozowski, M. Makowski, Warszawa 1995; *Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku. Katalog wystawy*, t. 2, red. T. Grzybkowska, J. Talbierska, Gdańsk 1997; M. Koperwas, *Katalog medali XVI–XVIII w. w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Lubelskiego*, Lublin 1998; J. Gacek, *Medale, medaliony i plakietki polskie i z Polską związane wytworzone do 1944 r. w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Katalog zbiorów*, Rzeszów 2001; *Czar srebra i magia złota. W kręgu monet i medali Prus Królewskich. Katalog wystawy*, red. J. Trupinda, Malbork 2007; M. Stahr, *Medale polskie i z Polską związane od XVI do XVIII wieku. Katalog zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu*, t. 11, Poznań 2008; *100 rarytasów numizmatycznych w Muzeum Narodowym w Krakowie*, red. J. Bodzek, E. Korczyńska, Kraków 2012; I. Chomyn, *Katalog plakiet, medalionów i medali polskich i z Polską związanych w Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki*, t. 1–2, Warszawa 2015.

³ E. Raczyński 1838, *op. cit.*, t. 2, poz. 39.

Il. 1. Medal Henryka III Walezego, Aubin Olivier (?), wg projektu Germaina Piona, 1573 r., brąz pozłacany, śr. 28,6 mm, bity.

HENRICUS D[ei] G[ratia] POLONIAE REX INVIC[tissimus] 1573 (Henryk z Bożej łaski Król Polski niezwyciężony 1573).

Podstawowym źródłem inspiracji dla autorów większości portretów medalierskich Henryka III Walezego opisanych w niniejszej pracy mogła być rycina portretowa brata Henryka Walezego – Karola IX Walezego – sporządzona przez Niccolò Nelli (rytownika czynnego w latach 1545–1575) po 5 grudnia 1560 r. (il. 2)⁴. Wspomniana rycina wykazuje ogromne podobieństwo m.in. do pierwszej strony interesującego nas medalu. Rytownik ukazał podobiznę Henryka III Walezego w owalu, którego oprawę stanowi para skrzydlatych puttów dzierżących w uniesionych rękach trzy lilie królewskie (w górnej części owalu) oraz para faunów z kozimi kopytami stanowiących oparcie dla wzmiankowanych puttów (w dolnej części owalu). Wewnątrz samej ramy widnieje inskrypcja: CAROLVS IX GALLIARVM REX CHRISTIANISS. Panującego rytownik uwiecznił w formie popiersia z głową skierowaną na lewo. Szczególnie istotne są dla nas elementy ubioru należące do panującego: koszula z marszczonym kołnierzem, kirys z naramiennikiem w kształcie głowy lwa lub maskarona i obojczykiem, narzucony na ramiona płaszcz paludament i wieniec laurowy (na skroniach). Medalier powtórzył z ryciny nie tylko wszystkie części ubioru, lecz także w podobny sposób przedstawił udrapowanie płaszcza paludamentu i ułożenie marszczonego kołnierza.

Na rewersie medalu występuje wyobrażenie nieokreślonego akwenu, po którego wodach przemieszczają się dwa statki jednożaglowe. W oddali oglądający zauważy wschodzące za taflą wody słońce o rysach antropomorficznych, które swoimi promieniami rozprasza chmury. Natomiast nad brzegiem ograniczającym wspomniany akwen (po lewej stronie kompozycji) artysta przedstawił budowlę obronną (fort?) składającą się z trzech baszt posadowionych na szczytach blankowania oraz

⁴ Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, nr inw. A 26115.

Il. 2. Rycina portretowa Karola IX Walezego, Niccolò Nelli, po 5 grudnia 1560 r., wym. 172×127 mm.

znajdujący się na wzniesieniu wiatrak. Zrozumienie kompozycji ułatwia lektura napisu otokowego: EXTERNO PORTAT SUA LUMINA MONDO [sic] (Obcemu światu niesie światło swoje).

Należy w tym miejscu wspomnieć zwłaszcza o emblemacie pt. „In eum qui truculentia suorum perierit”, opublikowanym w pracy Andrei Alciatego *Livret des emblemes*, wydanej w 1536 r. w Paryżu (il. 3)⁵. Rytownik w tym wypadku utrwalił również dwie jednostki pływające (każda o jednym żaglu). Zasadnicza różnica dotyczy tła. Na rewersie medalu stanowią go wspomniana tafla wody ograniczona z lewej strony brzegiem lub wyspą z fortem i wiatrakami na szczycie niewielkiego wzniesienia oraz wschodzące słońce o rysach antropomorficznych. Natomiast na rycinie jako tło medalier odwzorował w oddali masyw górski z widoczną u jego podnóża zabudową, wśród której wyróżnia się bryła budowli z wieżą zakończoną spiczastym hełmem (kościółka lub fortecy?). Z kolei w dolnej części ryciny, na przeciwnym do masywu górskiego brzegu urozmaiconym jedynie pojedynczymi kamieniami, dostrzec można zapewne martwego nieokreślonego stwora morskiego z otwartą paszczą, którego trudno porównać z jakimkolwiek gatunkiem ryby. Rytownik

Il. 3. Emblemat dołączony do pracy Andrei Alciatego, *Livret des emblemes*, wydanej w Paryżu w 1536 r., papier, miedzioryt, wym. nieokreślone.

⁵ The Library Metropolitan Museum of Art New York, sygn. 37.37.7.

projektując swoje dzieło graficzne (emblem), nie uwzględnił wschodzącej tarczy słonecznej o antropomorficznych rysach, która w przypadku kompozycji medalierskiej stanowiła istotny element propagandowy.

Kolejny medal będący przedmiotem naszego zainteresowania dedykowany był nie tylko Henrykowi III Walezemu, lecz także jego bratu Karolowi IX Walezemu. Mowa o numizmacie pozbawionym sygnatury autora, opatrzonym natomiast datą: 1573 (il. 4)⁶. Na awersie występują dwa zbliżone do siebie popiersiowe wizerunki wymienionych władców utrwalone frontalnie wobec siebie. W przypadku każdego z nich uprawionym jest mówienie o identycznym ubiorze, na który składają się kryzy, kirysy stalowe uzupełnione o obojczyki i tarczki naramienników oraz narzucone na ramiona płaszcze przypominające paludamenty i wieńce laurowe wieńczące ich skronie. Napis otokowy zawiera tytułatury portretowanych: CAROLUS IX GALIA[e] HENRICUS POLO[niae] CRISS[tianissimi] INVIC[tissimi] R.R. [reges] (Karol IX Francuski, Henryk Polski chrześcijańscy niezwycięzeni Królowie).

Rewers medalu zajmuje z kolei przedstawienie dwóch słońc o rysach antropomorficznych rzucających swoje promienie w kierunku globu ziemskiego z zaznaczonymi lądami i morzami, opatrzone następującym podpisem w otoku: CONCORDES SENTIT RADIOS (Zgodne czuje promienie).

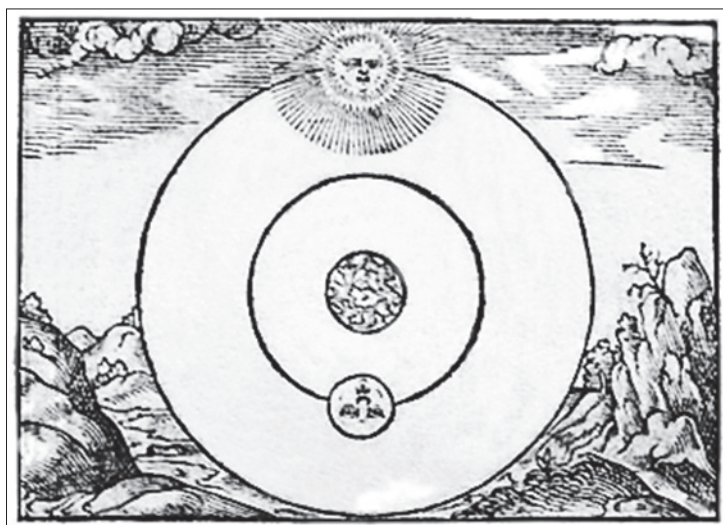

Il. 4. Medal Henryka III Walezego i Karola IX Walezego, nieznan autor, 1573 r., srebro, śr. 38 mm, bity.

Trzeba w tym miejscu przypomnieć o emblemacie zamieszczonym w pracy Théodore de Bèze, *Icones, id est Verae Imagines Virorum Doctrina Simul Et Pietate Illustrium Quorum Praecipue ministerio partim bonarum literarum studia sunt restituta, partim vera Religio in variis orbis Christiani regionibus, nostra patrumque memoria fuit instaurata: additis eorundem vitae & operae descriptionibus, quibus adiectae sunt nonnullae picturae quas Emblemata*

⁶ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 2, poz. 40.

vocant wydanej w 1580 r. w Genewie (il. 5)⁷. Nadmienić należy, iż choć wspomniana publikacja wydana została siedem lat po emisji medalu, to jednak autor rozpoczął jej pisanie już w 1577 r. i, czego wykluczyć nie można, mógł korzystać z wcześniejszych, nieokreślonych przedstawień graficznych. Rytownik na wspomnianym emblemacie ukazał pojedynczą, promieniującą tarczę słoneczną o rysach antropomorficznych, oddziałującą na glob ziemski z zaznaczonymi lądami i morzami. Z zupełnie innej strony na ten sam ziemski glob oddziałuje księżyc, także o cechach antropomorficznych. Wymienionego ciała niebieskiego nie sposób odnaleźć na rewersie medalu. Funkcję tła pełni w tym wypadku wyobrażenie skalistych ostańców i wzniesień porośniętych roślinnością oraz unoszących się nad nimi chmur.

Il. 5. Emblemat dołączony do pracy Théodore de Bèze, *Icones, id est Verae Imagines Virorum Doctrina Simul Et Pietate Illustrum Qvorum Praecipue ministerio partim bonarum literarum studia sunt restituta, partim vera Religio in variis orbis Christiani regionibus, nostra patrumque memoria fuit instaurata: additis eorundem vitae & operae descriptionibus, quibus adiectae sunt nonnullae picturae quas Emblemata vocant* wydanej w Genewie w 1580 r., papier, miedzioryt, wym. nieokreślone.

Z roku następnego (1574) pochodzi medal pozbawiony sygnatury autora, nawiązujący jednak pod względem kompozycji artystycznej rewersu do pierwszej strony poprzednio przybliżonego medalu (il. 6)⁸. Awers zajmuje popiersie Henryka III Walezego skierowane w prawą stronę. Podobnie jak w przypadku poprzednich medali, także i tu możemy

⁷ Książnica Pomorska w Szczecinie, sygn. XVI.1098.II.

⁸ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 1, poz. 42.

wyodrębnić strój złożony z kirysu z naramiennikiem i obojczykiem, płaszcz paludament i wieniec laurowy (na skroniach). Napis otokowy informuje o zakresie władzy monarchy: CAROLUS IX GALIA[e] HENRICUS POLO[niae] CRISS[tianissimi] INVIC[tissimi] R.R. [reges] (Karol IX Francuski i Henryk Polski Królowie chrześcijańscy niezwycześni). Z kolei na rewersie medalu artysta zaplanował dwa zwrócone do siebie frontalnie popiersia Henryka III Walezego i Karola IX Walezego (na wzór rzymskich odpowiedników). W tym wypadku medalier nie ukazał żadnego ubioru. Jedynie wieńce laurowe honorują skronie panujących. Natomiast odpowiednie przypisanie popiersi do wymienionych postaci historycznych umożliwia napis w otoku: HENRICUS III D[ei] G[ratia] FRANCOR[um] E[t] POL[oniae] REX 1574 (Henryk III z Bożej łaski Król Francuzów i Polski 1574).

Il. 6, Medal Henryka III Walezego i Karola IX Walezego, nieznany autor, 1574 r., nieznane kruszec, wym. i technika wyk., opublikowany w pracy E. Raczyńskiego, *Gabinet Medalów Polskich* wydanej we Wrocławiu w 1838 r.

Następny medal opisywany w tym rozdziale dedykowany był nie tylko Henrykowi III Walezemu, lecz także kardynałowi René de Birague. Mowa o medalu, którego awers pochodzi z 1574 r., rewers zaś z 1577 r. (il. 7)⁹. Na awersie utrwalono popiersie Henryka III Walezego w prawym profilu, w kryzie, kirysie z naramiennikami i obojczykiem, płaszczu narzuconym na ramiona i wieńcu laurowym (na skroniach). W otoku napis: HENRICVS·III·D[ei]· G[ratia]·FRANCOR[um]·ET·POL[oniae]·REX (Henryk III, z Bożej łaski król Francuzów i Polski). Na odwrocie medalu artysta zrekonstruował z kolei popiersie kardynała René de Birague w prawym profilu, w kryzie i todze z futrzanym kołnierzem. W otoku napis: RENATVS BIRAGVS FRANCIAE CANCEL[larius] (René de Birague, kanclerz Francji). Pod popiersiem oglądający dostrzeże datę: 1577.

⁹ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji „The New York Sale”, 12 I 2022 r., aukcja nr 55, kat. nr 1061; *Medale*, t. 1, s. 29–30, poz. 13.

Il. 7. Medal Henryka III Walezego i kardynała René de Birague, nieznan autor, 1574 r. (awers), 1577 r. (rewers), srebro, śr. 36 mm, bity.

Kolejną okazją do powstania okolicznościowego medalu był ślub Henryka III Walezego z Ludwiką Lotaryńską w katedrze w Reims, 15 lutego 1575 r. Z tego okresu pochodzi najprawdopodobniej medal pozbawiony sygnatury autora i daty wybicia (własność prywatna). Przedmiot wystawiony na aukcji „iNumis”, 25 marca 2011 r., aukcja nr 15, kat. nr 2028). Awers medalu z podobizną Henryka III Walezego stanowi powtórzenie pierwszej strony wcześniejszego medalu (il. 8)¹⁰. Natomiast rewers przeznaczony medalier na popiersie w lewym profilu Ludwiki Lotaryńskiej. Strój panującej składa się z sukni z bufiastymi rękawami z przyszytymi wstążkami (?) i obszernym dekoltem, czepca i siatki (na głowie) oraz kryzy. Za dodatkowy element kreacji panującej uznać należy naszyjnik z podwójnym rzędem pereł. Napis otokowy zawiera informację o prerogatywach panującej: LODOICA. LOTARAENA. REGINA. FRANC.

Il. 8. Medal Henryka III Walezego i Ludwiki Lotaryńskiej, nieznan autor, brak daty wybicia, srebro, śr. 42 mm, bity.

Szukając ewentualnych analogii do portretu panującej, należy wspomnieć w tym miejscu o rysunku (wykonanym w technice węgla drzewnego

¹⁰ *Medale*, t. 1, s. 29–30, poz. 13.

i sangwiny) autorstwa Jeana de Rabela, datowanym na ok. 1575 r. (il. 9)¹¹. Rysownik ukazał portretowaną w półpostaci z głową skierowaną „en trois quarts” w prawo. Analizując strój panującej, wspomnieć trzeba o sukni z obszernym dekoltem i bufiastymi rękawami udekorowanymi wstążkami, kryzie rozciętej w przedniej części, naszyjniku z podwójnym rzędem pereł. Wymieniony dekolt został obwiedziony w dolnej jego części pasem z kamieni szlachetnych i urozmaicony perłami zwisającymi w formie girland i pasów pionowych (na wysokości piersi). Z kolei jako ważne dopełnienie królewskiej fryzury w formie kosmyków włosów podzielonych na dwie części i ułożonych w charakterystyczne półksiężyce (powyżej czoła) należy uznać broszkę złożoną z kamienia szlachetnego i trzech pereł połączoną zapewne z widocznym jedynie częściowo nakryciem głowy.

Przystępując do porównania rysunku i medalu, trzeba przypomnieć, iż obydwa dzieła sztuki powstały mniej więcej w tym samym czasie, a więc około 1575 r. Zarówno na kompozycji rysunku, jak i na medalu zbliżony do siebie wygląd mają suknie z obszernym dekoltem i bufiastymi rękawami urozmaiconymi wstążkami w rzędach, kryza rozcięta w przedniej części i naszyjnik z podwójnym rzędem pereł. Z kolei oglądający rewers medalu nie dostrzeże na kompozycji utrwalonych na rysunku elementów dekoracyjnych sukni na wysokości dekoltu: pasa z kamieni szlachetnych i pereł zwisających w formie girland i dwóch pasów pionowych (na wysokości piersi). O ile natomiast nie ma wątpliwości, iż zarówno rysownik, jak i medalier oddali na kompozycjach swych dzieł identyczną fryzurę królewską, o tyle nierozwiązana w przypadku rysunku kwestia dotyczy samego nakrycia głowy panującej, którego funkcję na rewersie medalu ponad wszelką wątpliwość pełni czepiec. Zważywszy na fakt, iż de Rabel utrwalił jedynie fragmentarycznie nakrycie głowy Ludwiki Lotaryńskiej, może być to zarówno czepiec, jak i welon lub inna tego typu materia.

Kolejny medal związany z osobą Henryka III Walezego, wybity na pamiątkę wydania edyktu z Poitiers regulującego prawa hugenotów (17 września 1577 r.), również pozbawiony jest sygnatury autora. Ma natomiast błędną datę emisji: 1574 (zamiast 1577 r.) (il. 10)¹². Na awersie widnieje podobizna panującego w popiersiu i prawym profilu. Panujący ma na sobie, podobnie jak na poprzednio opisywanych medalach, koszulę spodnią z widocznym kołnierzem, kirys stalowy wraz z naramiennikiem i obojczykiem, a także narzucony na ramiona płaszcz i wieniec laurowy (na skroniach). Napis otokowy: HENRICUS III D[ei] G[ratia] FRANCOR[um]

¹¹ Bibliothèque nationale de France, Paris, nr inw. Na 22.

¹² Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji „Chaponnière & Firmenich SA”, 22 XI 2016 r., aukcja nr 6, kat. nr 1788.

Il. 9. Rysunek Ludwiki Lotaryńskiej, Jean de Rabel, ok. 1575 r., węgiel drzewny i sangwina, wym. 33,5×23 mm.

ET POL[oniae] REX 1574 (a) (Henryk III z Bożej łaski Król Francuzów i Polski) stanowi źródło wiedzy na temat tytulatury panującego.

Interesująco przedstawia się rewers medalu. Obok unoszonej przez dziewięć muz (pięć z lewej, cztery z prawej) stojących wokoło łodygi i kwiatu lilii skrzydlatej Wiktorii (z gwiazdą nad głową), dzierżącej w obydwu, wyprostowanych w łokciach, rękach korony *clausa*, medalier utrwalił wieniec oliwny (w otoku). Natomiast w odcinku (w dolnej części rewersu) można odczytać napis: FELICITAS (Szczęście).

Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na przykłady dwóch numizmatów starożytnych, których rewersy nawiązują do kompozycji rewersu interesującego nas medalu. Pierwsza moneta o wartości follisa pochodzi

Il. 10. Medal Henryka III Walezego, nieznaną autor, 1574 (zamiast 1577 r.), brąz, śr. ok. 38 mm, bity.

z czasów cesarza Konstansa (panującego w latach 337–350) (il. 11)¹³. Na jej rewersie występuje w pozycji stojącej skrzydlata Wiktorja w sukni do kostek spiętej pod piersiami opaską, dzierżąca w obydwu, zgiętych w łokciach i uniesionych, rękach wieńce laurowe (ówczesne symbole władzy). W prawej części rewersu mincerz ukazał dodatkowo Chrystogram. Napis w otoku: VICTORIA AVGG / ESIS* dotyczy głównej bohaterki kompozycji monety.

Il. 11. Moneta o wartości follisa cesarza Konstansa, nieznaną autor, 337–350 r., srebro, śr. ok. 17 mm, bity.

Kolejna moneta o wartości solida pochodzi z czasów cesarza Teodozjusza I (z około 379 r.) (il. 12)¹⁴. Nas szczególnie interesować będzie jej rewers, również przedstawiający skrzydlatą Wiktorję w sukni spiętej pod piersiami opaską, w pozycji wyprostowanej, trzymającą w obydwu, wyprostowanych w łokciach i uniesionych, rękach wieńce laurowe,

¹³ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji „Numismatik Naumann (formerly Gitbud & Naumann)”, 2 VI 2013 r., aukcja nr 4, kat. nr 398.

¹⁴ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji „Roma Numismatics Limited”, 21 IX 2017 r., aukcja nr 14, kat. nr 830.

Il. 12. Moneta o wartości solida cesarza Teodozjusza I, nieznan autor, ok. 379 r., złoto, śr. 20 mm, bity.

którymi jednocześnie honoruje siedzących poniżej na tronach dwóch cesarzy: Teodozjusza I i Gracjana, odzianych w sięgające do kostek tuniki i dzierżących wspólnie glob ziemski. Napisy w otoku wyglądają następująco: GLORIA REIPVB oraz TESOB.

Emitentem kolejnego medalu autorstwa anonimowego autora z 1577 r. (il. 13)¹⁵ była ponad wszelką wątpliwość mennica paryska. Na awersie medalu widnieje nawiązująca do podobnych wizerunków na innych medalach podobizna Henryka III Walezego w popiersiu w prawym profilu. Panujący ma na sobie kirys stalowy z obojczykiem i wieniec laurowy na głowie. Napis otokowy: HENRICVS III D G FRANCOR ET POL REX pełni funkcję oficjalnej tytulatury królewskiej. Z kolei rewers zajmuje pierwsza litera imienia królewskiego: H – otoczona z czterech stron wyobrażeniami lilii królewskich. Napis otokowy: SIT NOMEN DOMINI BENEDICTVM A ułatwia zrozumienie przekazu propagandowego rewersu medalu.

Il. 13. Medal Henryka III Walezego, nieznan autor, 1577 r., brąz, śr. 61 mm, bity.

¹⁵ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu Michała Niemczyka, 20 VI 2020 r., aukcja nr 25, kat. nr 197.

Należy w tym miejscu zacytować epigramat pt. *In Aquilam (Na Orła)* autorstwa Jana Kochanowskiego umieszczony na bramie triumfalnej wzniesionej w Krakowie (w pobliżu wlotu ulicy Grodzkiej) z okazji przyjazdu Henryka Walezego do polskiej stolicy 21 lutego 1574 r., po wcześniejszej zwycięskiej elekcji na króla Rzeczypospolitej 5 kwietnia 1573 r. Autor epigramatu również w interesujący sposób powiązał francuski symbol władzy – lilię – z osobą Henryka Walezego, cyt.:

Augurii mater, volucrum regina vagarum,
 Corde enata tuo quid spondent lilia? Spondent
 Sarmatiam Henrico florentem rege futuram.
 (Ojcie wróżb i przepowiedni,
 Królujący błędnym ptakom,
 Lilie, wzrosłe z twego serca,
 Cóż zwiastują dziś Polakom ?
 Obiecują, że gdy Henryk,
 Jako król na tronie siedzie,
 Wówczas nasza polska ziemia
 Jako lilia kwitnąć będzie)
 (Nowak-Dłużewski 1969, s. 66, przyp. 8)

Powstanie kolejnego medalu należy połączyć z ustanowieniem Orderu Świętego Ducha w 1578 r. Autorami interesującego nas medalu byli Claude de Hery i Germain Pilon. Medal powstał po 1579 r. (być może około 1586 r.)¹⁶ (il. 14). Awers wypełnia w całości popiersie Henryka III Walezego w prawym profilu, w kirysie z naramiennikami, płaszczu i wieńcu laurowym (na skroniach), a także napis w otoku: HENRICVS III

Il. 14. Medal Henryka III Walezego, Claude de Hery i Germain Pilon, po 1579 r. (być może około 1586 r.), srebro, śr. 41 mm, bity.

¹⁶ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium „CGB.FR”, 29 X 2019 r., aukcja nr 2019, kat. nr 470720, odmiana, rewers, por. *Medale*, t. 1, s. 33, poz. 16. Istnieje również odmiana powyższego medalu autorstwa anonimowego autora datowana na 1579 r. Rewers pozostaje bez zmian. Z kolei awers wypełnia okolicznościowa inskrypcja

D[ei] G[ratia] FRANCORVM ET POL[oniae] REX (Henryk III, z Bożej łaski król Francuzów i Polski).

Na uwagę zasługuje także rewers medalu zawierający artystyczną wizję nadania orderu Świętego Ducha. W centrum kompozycji medalier sportretował siedzącego na tronie monarchę w płaszczu oraz narzuconym na szyję łańcuchu wraz z krzyżem Orderu Świętego Ducha. Przed monarchą usytuowany jest w pozycji klęczącej (na specjalnej poduszce) kawaler skierowany w lewą stronę i przysięgający na Biblię znajdującą się w rękach stojącego obok przełożonego i mistrza ceremonii orderu. Stojący po prawej stronie skarbnik czyta statuty orderu. Strój wszystkich wymienionych dostojników stanowią płaszcze orderowe. Nad tronującym monarchą unosi się dodatkowo gołębicą – symbol Ducha Świętego – ukazana na tle promieni. Napis otokowy: IN TE VERE – CHRISTVS (Chrystus prawdziwie jest w tobie) ma charakter *stricte* religijny. Natomiast data na dole w odcinku: 1579 umożliwia określenie daty emisji medalu.

Mamy w tym wypadku do czynienia z rzadką możliwością identyfikacji źródła stanowiącego dla medaliera istotny punkt odniesienia. Mowa w tym miejscu o miniaturze wykonanej na welinie, autorstwa Guillaume Richardière z 1586 r. (il. 15)¹⁷. Również i w tym wypadku artysta szczególnie wyeksponował grupę siedmiu postaci w centrum, noszących identyczny strój, który przynależał wyłącznie kawalerom Orderu Świętego Ducha. Należy więc wymienić siedzącego na tronie monarchę oraz sześciu dostojników (trzech po prawej i trzech po lewej stronie panującego) uhonorowanych wymienionymi odznaczeniami na szarfach spoczywających na ich szyjach. Jedynie król nosi Order Świętego Ducha zawieszony na łańcuchu. Wspomniany łańcuch zawierał podobny przeplatanych ze sobą lilii, fragmentów uzbrojenia i inicjałów królewskich Henryka III Walezego (litery H). Warto przy okazji nadmienić, że dwa krzyże: na łańcuchu i na wstędze błękitnej otrzymywali kawalerowie, z kolei krzyż na wstędze (*cordon blue*) zarezerwowany był wyłącznie dla komandorów. Pierwszy z dostojników na prawo od monarchy (sekretarz) w lewym, zgiętym w łokciu, ręku trzyma zwiniętą w rulon kartkę. Z kolei pierwszy z dostojników na lewo od panującego (mistrz ceremonii), podobnie jak jego odpowiednik z rewersu medalu, trzyma w obydwu, wyprostowanych w łokciach, rękach Biblię. Uwagę zwraca także postać uwzględniona na lewo od panującego (za dostojnikiem dzierżącym oburącz Biblię), ściskająca w prawym ręku złotą buławę

o następującej treści: HENRI III DECE NOM ROY DE FRAN ET DE POL AVTHEVRET SOUVERAIN DE LORDRE DES CHEVALIERS DV S ESPRIT 1579 (wewnątrz otoku z gałązek oliwnych).

¹⁷ Musée Condé, Chantilly, nr inw. PE 272.

ceremoniarza Zakonu Ducha Świętego wykonaną w latach 1584–1586. W skład stroju kawalera Orderu Świętego Ducha wchodzi widoczne także na miniaturze: kaftan, spodnie i trzewiki, czarny toczek z czaplami piórami. W przypadku interesującego nas przedstawienia wymieniony czarny toczek z czaplami piórami przykrywa jedynie głowę królewską. Z kolei kaftany, spodnie i trzewiki wyeksponował artysta w przypadku wymienionych sześciu dostojników. Kolejnym, szczególnym elementem stroju nakładanym każdorazowo podczas uroczystości nominacji kawalera był płaszcz z czarnego haftowanego aksamitu z wyobrażeniami powtarzających się ognistych płomieni (na polu głównym) oraz trzech koron: polskiej, francuskiej i niebieskiej, heraldycznych lilii, gołębic i monogramów króla Henryka H (na bordiurze), w przypadku analizowanej miniatury stanowiący część kreacji wszystkich wymienionych dostojników oraz samego panującego. Na płaszczach dwóch dostojników stojących na pierwszym planie, najbliższej władcy, wyszyte są dodatkowo gwiazdy Orderu Ducha Świętego.

Kłęczący przed monarchą (na poduszce z frędzlami leżącej na materii z powtarzającymi się podobiznami lilii królewskiej) nominowany do Orderu Ducha Świętego sportretowany został w kaftanie, kryzie, spodniach, trzewikach i kapocie. Interesujące pozostają gesty nominowanego: prawa, zgięta w łokciu, ręka dotykająca stronic Biblii i lewa, najprawdopodobniej wyprostowana w łokciu, ręka i skierowana w stronę łańcucha z Orderem Ducha Świętego prezentowanego w obydwu, zgiętych w łokciach, rękach przez dostojnika uwiecznionego na lewo od dostojnika trzymającego Biblię. Opisując kompozycję artystyczną miniatury, należy wspomnieć także o postaciach na drugim planie, stojących na prawo od panującego. Są to francuscy kardynałowie, których wyróżnia strój, mianowicie alby, rozpięte w przedniej części płaszczki (kapy), birety (na głowach). Nie mniej istotne dla zrozumienia przekazu propagandowej miniatury są trzy postacie na drugim planie, stojące na lewo od portretowanego. Należy je również opisywać jako dostojników z kręgu królewskiego, o których wysokiej randze świadczą ubiory, mianowicie kaftany zapinane na guzy, kapoty, kryzy bądź kołnierze spodnich koszul oraz czarne toczki z czaplami piórami. Odrębne grupy postaci – dworzan – zapewne mniejszej rangi występują kolejno za plecami dostojników z kręgu królewskiego w kryzach i kapotach (mężczyzna w kryzie) oraz za plecami kardynałów (dwóch mężczyzn, w tym jeden w koszuli z wyłożonym kołnierzem, nieokreślonej szacie wierzchniej oraz szarfie orderowej na szyi).

Istotne z punktu widzenia przekazu rewersu medalu pozostaje również tło górnej części miniatury. Nad panującym unosi się wewnątrz promieniującego nimbu zstępująca z nieba gołębicą. Po jej obydwu stronach pojawiają się elementy architektury w postaci par kanelowanych kolumn

połączonych ze sobą girlandami oraz pojedynczych kanelowanych kolumn po obu stronach tronu królewskiego.

Przystępując do porównania kompozycji artystycznej miniatury i rewersu medalu, należy podkreślić, iż medalier odwzorował na krążku jedynie wybranych bohaterów wspomnianego dzieła sztuki z 1586 r. Mianowicie stojącego na lewo od panującego przełożonego i mistrza ceremonii Orderu Ducha Świętego (wyposażonego w Biblię), stojącego na prawo od panującego skarbnika ze statutami Orderu Ducha Świętego, a także klęczącego przed panującym nominowanego do orderu składającego przysięgę na Biblię. Od razu należy zaznaczyć, iż w przypadku rewersu medalu odmienne pozostają gesty wymienionego skarbnika, który statuty orderu trzyma nie w lewym, zgiętym w łokciu, ręku (jak na miniaturze), lecz oburącz. Z kolei medalier sportretował siedzącego na tronie panującego w koronie *clausa*, nie zaś w czarnym toczku z czaplami piórami (na głowie), jak to uczynił autor interesującej nas miniatury. W kontekście odbywającej się uroczystości kluczowe znaczenie ma jednak gest lewej, zgiętej w łokciu, ręki panującego, której dwa palce dłoni – wskazujący i kciuk – zbliżają się do siebie i oznaczają zgodę na akt przyjęcia nominowanego do grona kawalerów Orderu Ducha Świętego. Wspomniany gest lewej ręki odwzorowany został zarówno na miniaturze, jak i na rewersie medalu. Zważywszy na kontekst samego odznaczenia, nie dziwi także obecność na obydwu kompozycjach – medalierskiej i malarskiej – gołębicę Ducha Świętego nad monarchą wyrażającego zgodę na akt nominacji oraz wyobrażeń płomieni, które w przypadku miniatury wypełniają pole ramy, w przypadku rewersu medalu zaś tło przedstawienia (w miejsce par kanelowanych kolumn połączonych girlandami). Na rewersie medalu brakuje za to poduszki, na której klęczy nominowany przedstawiony na miniaturze.

Następny medal, autorstwa nieokreślonego medaliera, datowany na okres po 1579 r. (?), miał za główny cel popularyzację konnego wizerunku Henryka III Walezego (na rewersie) (il. 16)¹⁸. Na awersie medalier sportretował Henryka III Walezego w popiersiu w prawym profilu. Podobnie jak w przypadku poprzednio omówionych medali, również tym razem możemy wyodrębnić najważniejsze elementy ubioru monarszego: kryzę, kirys z naramiennikiem i obojczykiem, narzucony na ramiona płaszcz spięty na wysokości lewego ramienia i wieniec laurowy na głowie. Napis otokowy brzmi następująco: HENRICVS III D G FRANCORVM ET POL REX.

Na rewersie z kolei medalier przedstawił panującego siedzącego na stąpającym z wolna koniu. Władca odziany jest w strój nawiązujący do czasów starożytnego Rzymu: pancerz stalowy, z naramiennikami

¹⁸ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Poznański Dom Aukcyjny”, 19 I 2013 r., aukcja nr 15, kat. nr 1202.

Il. 15. Miniatura z wyobrażeniem Henryka III Walezego, Guillaume Richardière, 1586 r., welin, wym. 26,1×19,4 mm.

z paskami *pteryges*, tzw. fartuszek rzymski z paskami *cingulum*, płaszcz paludament narzucony na lewe ramię. Interesujące są również gesty portretowanego – prawa, zgięta w łokciu, ręka dzierży cugle, zaś lewa, wyprostowana w łokciu, wskazuje kierunek jazdy. Z kolei siedzisko panującego

Il. 16. Medal Henryka III Walezego, nieznany autor, 1579 r., brąz srebrzony, śr. 43,41 mm, bity.

stanowi czaprak z frędzlami. Napis otokowy: IMAGO TALIS ALEXADRI TIGRIN SVPERANTIS dotyczy bezpośrednio samego władcy.

Należy w tym miejscu wspomnieć o reliefie przypisywanym rzeźbiarzowi Mathieu Jacquetowi (ok. 1545 r. – ok. 1611 r.), datowanym zaś na około 1600 r. (il. 17)¹⁹. Zważywszy na datację wspomnianego reliefu (1600 r.), wykazującego znaczące podobieństwo do rewersu interesującego nas medalu, zasadnym wydaje się również zmiana dotychczasowej

Il. 17. Relief z wyobrażeniem Henryka III Walezego na koniu, Mathieu Jacquet, 1600 r., marmur (?), wym. 78×76 mm.

¹⁹ Musée national du château de Pau, Salle de la Belle Cheminée, Pau, Château de Pau.

daty powstania wspomnianego medalu z 1579 r. na okres po 1600 r. Nie mniej istotną kwestią pozostaje identyfikacja jeźdźca, którym był nie Henryk III Walezy, lecz jego następca Henryk IV Walezy. Rzeźbiarz upamiętnił panującego na wzór antyczny na idącym stępa koniu (z uniesionym prawym, przednim kopytem). Możemy wyodrębnić te same co na medalu elementy kreacji panującego: pancerz stalowy, z naramiennikami z paskami *pteryges*, tzw. fartuszek rzymski z paskami *cingulum*, płaszcz paludament narzucony na lewe ramię. Na reliefie dodatkowym elementem podnoszącym rangę portretowanego jest wieniec laurowy (na skroniach). Również wspomniany fartuszek rzymski z ułożonymi w dwóch rzędach (górnym i dolnym) paskami *cingulum* uzupełniony został o falbany w górnej części (na reliefie). Także w zbliżony sposób jak na rewersie medalu odwzorował rzeźbiarz gesty panującego – prawa, zgięta w łokciu, ręka trzyma cugle i lewa, wyprostowana w łokciu, wskazująca kierunek jazdy. Analogiczne jak w przypadku wersji medalierskiej pozostaje królewskie siedzisko – czaprak z frędzlami. Medalier, jak się wydaje, nie ograniczył się jedynie do powtórzenia tych samych elementów ubioru władcy, lecz starał się także nawiązać na medalowym krążku do sposobu ich drapowania, o czym świadczy wymieniony płaszcz paludament. Na reliefie jednak występują także elementy kompozycji, których nie sposób odszukać na drugiej stronie medalu – są to wyrzeźbione w dolnej części reliefu elementy uzbrojenia: trzy hełmy, w tym jeden z grzywą, cztery tarcze, w tym dwie owalne i dwie o kształcie zbliżonym do prostokąta, odwrócone tyłem do oglądającego z widocznymi imaczami, dwa sztandary zawieszane na drzewcach i jedna trąba.

Kolejny medal autorstwa Germaina Pilona z okresu po 1580 (?) r. (il. 18)²⁰ dedykowany był nie tylko Henrykowi III Walezemu, lecz również Katarzynie Medycejskiej. Awers medalu stanowi powtórzenie pierwszej

Il. 18. Medal Henryka III Walezego i Katarzyny Medycejskiej, Germain Pilon, po 1580 (?) r., brąz, śr. 43 mm, bity.

²⁰ *Medale*, t. 1, s. 33, poz. 17.

strony medalu poprzedniego z okresu po 1579 r. (być może z ok. 1586 r.) (własność prywatna, przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu Michała Niemczyka, 11 grudnia 2021 r., aukcja nr 32, kat. nr 5067, *Medale Polskie i z Polską związane...*, s. 33, poz. 16). Z oczywistych względów omówienia wymaga więc jedynie rewers medalu, który zajmuje popiersie królowej Katarzyny w lewym profilu. Na strój monarchini składają się suknia z rękawami, kryza oraz nakrycie głowy (kwef). Napis otokowy: KATH[arina] HENR[icus]-II-VX[or] HEN[ricus] III FRAN[corum] ET-PO-L[oniae] REG[is] MAT[er] AVGV[sta] (Katarzyna, Henryka II żona, Henryka III, Francuzów i Polski króla, matka czcigodna).

Należy w tym wypadku wspomnieć o interesującym portrecie władczyni pochodzącym z warsztatu François Cloueta i datowanym na ok. 1560 r. (il. 19)²¹. Artysta utrzymał panującą w półpostaci z głową zwróconą „en trois quarts” w lewo. Analizując strój Katarzyny Medycejskiej, wyróżnić należy, podobnie jak na medalu, suknię z rękawami, kryzę oraz nakrycie głowy (kwef). Warto także zwrócić uwagę na cechy charakterystyczne panującej: wysokie czoło, nos, oczodoły i usta upamiętnione przez malarza. W podobny sposób zaprezentował wizerunek królowej również twórca medalu. Zarówno na portrecie malarskim, jak i medalierskim widoczny jest jeszcze jeden element kreacji panującej, mianowicie kosmyki włosów widoczne spod nakrycia głowy (kwefa). Mimo powyższych podobieństw oraz faktu, iż obraz jest wcześniejszy niż medal, ciężko jednoznacznie stwierdzić, czy powyższa praca mogła stanowić wzór dla medaliera.

Do naszych czasów zachował się ponadto inny medal stanowiący być może wzór dla medaliera upamiętniającego postacie Henryka III Walezego i Katarzyny Medycejskiej. Mowa o medalu portretowym Karola IX Walezego i Katarzyny Medycejskiej (il. 20)²². Także i w tym wypadku strój panującego sportretowanego w popiersiu i w prawym profilu na awersie stanowi koszula spodnia z marszczonym kołnierzem, kirys z naramiennikiem w kształcie głowy lwa lub maskarona i obojczykiem, narzucony na ramiona płaszcz paludament, a także wieniec laurowy na skroniach. Dużo młodsze są z kolei rysy głównego bohatera. Napis otokowy zawierający tytułaturę Karola IX Walezjusza: CAROLVS · IX · GALLIARVM REX CHRISTIANISS · 1565 nawiązuje bezpośrednio do napisu na awersie poprzednio opisywanego medalu z 1580 (?). Z kolei data 1565 uprawnia do stwierdzenia, iż opisywany numizmat jest starszy.

²¹ Musée Carnavalet, Paris, nr inw. P 2127.

²² Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Editions V. Gaudoury”, 29 I 2021 r., aukcja nr 26, kat. nr 214.

Il. 19, Portret Katarzyny Medycejskiej, warsztat François Cloueta, ok. 1560 r., płótno, olej, wym. 23,9×19,1 mm.

Także medalierski portret Katarzyny Medycejskiej w popiersiu zwróconym w lewą stronę na rewersie przypomina swój odpowiednik na drugiej stronie medalu z 1580 r. (?) Niezmiennie pozostają elementy tworzące kreację królowej: suknia z rękawami, kryza oraz nakrycie głowy

Il. 20. Medal Henryka III Walezego i Katarzyny Medycejskiej, nieznaną medalier, 1550 r., srebro, śr. 36,5 mm, bity.

Il. 21. Medal Henryka III Walezego i Katarzyny Medycejskiej, nieznaną medalier, 1550 r., srebro, śr. 59,5 mm, bity.

(kwef). Tym niemniej twórca interesującego nas w tym miejscu medalu zdecydował się wyeksponować guzy sukni panującej oraz dwa zapewne naszyjniki (na wysokości piersi). Oczywiście dostosowana do okoliczności wybita medalu jest także inskrypcja otokowa: KATHARI · REGIN · HENRI · II · VXOR · FRANCIS · ET CAROL · REGVM MATER.

Niewykluczone także, że pierwowzorem dla wymienionych dwóch medali był trzeci, najwcześniejszy medal dedykowany Henrykowi II Walezuszowi i Katarzynie Medycejskiej. Mowa o medalu autorstwa anonimowego medaliera datowanym na 1555 r. (il. 21)²³. Głównym elementem pierwszej strony medalu jest podobizna króla, w popiersiu zwróconym w prawą stronę na rewersie. Medalier oddał panującego w cyzelowanym kirysie stalowym udekorowanym gorgoneionem (na wysokości piersi) wraz z naramiennikiem folgowym i obojczykiem, a także w wieńcu laurowym (na skroniach). Napis otokowy: HENRICVS II REX CHRISTIANISSIMVS gloryfikuje panującego jako władcę chrześcijańskiego.

²³ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „Editions V. Gaudoury”, 25 III 2011 r., aukcja nr 15, kat. nr 2006.

Z kolei podobizna królowej na rewersie w popiersiu zwróconym w lewą stronę wyróżnia się przede wszystkim bogatym strojem: czepcem siatkowym na głowie z aplikacjami, kryzą, suknią z bufiastymi rękawami i dekoltem zakrytym przez prześwitującą materię z aplikacjami. Za ważne uzupełnienie ubioru należy uznać łańcuch na szyi, kolejny łańcuch, tym razem z pereł spływających na prawym ramieniu i ułożonych na wysokości piersi na kształt dwóch girland, oraz kolczyki z pereł. W otoku medalier wykonał napis o następującej treści: KATHARINA DE MEDICIS REGINA FRANCORVM.

Kolejny medal uświetniający potwierdzenie (22 lipca 1582 r.) pierwszego z trzech traktatów pokojowych zawartych w Solurze pomiędzy Francją a Związkiem Szwajcarskim (w 1579 r., późniejsze w 1602 r. i 1663 r.) (il. 22)²⁴. Awers medalu z wizerunkiem Katarzyny Medycejskiej stanowi wierne powtórzenie pierwszej strony poprzednio opisywanego medalu, autorstwa Germaina Pilona z okresu po 1580 (?) r. (*Medale Polskie i z Polską związane...*, s. 33, poz. 17).

Il. 22. Medal Katarzyny Medycejskiej, nieznanego medaliera, Germain Pilon (?), po 22 lipca 1582 r., brąz, śr. 42 mm, bity.

Odmienny jest z kolei rewers ze sporządzonym w wieńcu laurowym napisem w siedmiu wierszach: FOEDERE / CVM / HELVETIIS / ET / RAETHIS / RENOVA / TO (Pokój z Helwetami i Gryzonami odnowiony) oraz datą: MDLXXXII (poniżej w odcinku, w dolnej części medalu).

Emisję następnego medalu należy łączyć z zawarciem ugód z najemnikami szwajcarskimi i niemieckimi (jesienią 1587 r.) po zwycięstwach odniesionych przez wojska Henryka Gwizjusza pod Vimory i Auneau, w czasie tzw. wojny trzech Henryków (il. 23)²⁵. Awers medalu stanowi

²⁴ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „iNumis”, 26 XI 2010 r., aukcja nr 2010, kat. nr 507, *Medale*, t. 1, s. 34, poz. 18.

²⁵ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „Baldwin’s Auctions Ltd”, 28 IX 2010 r., aukcja nr 67, kat. nr 2020, *Medale*, t. 1, s. 35, poz. 19.

Il. 23. Medal Henryka III Walezego, nieznanego medaliera, po 1579 r. (być może z około 1586 r.), brąz, śr. 46 mm, bity.

wierne powtórzenie pierwszej strony medalu autorstwa Claude'a de Hery i Germaina Piona z okresu po 1579 r. (być może z około 1586 r.) (*Medale Polskie i z Polską związane...*, s. 33, poz. 16).

Kluczowy z propagandowego punktu widzenia pozostaje natomiast rewers medalu podzielony na dwie odrębne części. W górnej części kompozycji medalier zaplanował wyobrażenia dwóch wynurzających się z chmur rąk – lewej, trzymającej róg obfitości, z którego sypią się kwiaty i owoce, i prawej, dzierżącej sakiewkę, z której wypadają na zebranych poniżej żołnierzy monety. Powyżej wymienionych rąk zlokalizowane jest ukryte za chmurami słońce oraz napis po jego bokach: L[iberalitas] – R[egia] (Królewska hojność). Kolejny napis otokowy: HAEC – MVLTI (Dla wielu) stanowi rozwinięcie pierwszego z cytowanych napisów. Nie mniej interesująca jest również dolna część kompozycji zawierająca przedstawienia żołnierzy wychodzących z miasta chronionego przez mury obronne z blankami, poprzedzonych przez psa (w lewej części kompozycji artystycznej), żołnierzy stojących ze sztandarem (w centrum kompozycji artystycznej) oraz kawalerzystów (w prawej części kompozycji artystycznej). Nad wspomnianymi żołnierzami unoszą się dwie wynurzające się z chmur ręce pozostające w uścisku. W tym miejscu medalier sporządził napis: F[ides] – H[enrici] (Dobra wiara Henryka), którego rozwinięcie stanowi napis otokowy: HAEC – CVNCTIS (Dla wszystkich).

Warto zwrócić szczególną uwagę na jeden z elementów kompozycji, mianowicie ręce pozostające w braterskim uścisku. Podobny motyw znajdujemy na kartach dzieła Jacoba Typotiusa, *Symbola uaria Diuersorum Principum Sacrosanc. Ecclesiae & Sacri Imperij Romani. Cum uberrima Isagoge lac. Typotij [...]* wydanego w 1602 r. w Pradze (il. 24)²⁶. Mowa o emblemacie należącym najprawdopodobniej do Małgorzaty Bawarskiej, żony Fryderyka I Gonzagi. Rytownik w przeciwieństwie do medaliera uwiecznił na

²⁶ Biblioteka Śląska w Katowicach, sygn. 236729 III.

Il. 24. Emblemat dołączony do dzieła Jacoba Typotiusa, *Symbola uaria Diuersorum Principum Sacrosanc. Ecclesiae & Sacri Imperij Romani. Cum uberrima Isagoge Iac. Typotij [...]* wydanego w Pradze w 1602 r., wym. nieokreślone.

emblemacie nie tylko same ręce wylaniające się wśród obłoków, lecz również okrywający je fragment rękawów będących częścią nieokreślonego ubioru. Emblemat został zaopatrzony w następujący komentarz w otoku: IN AETERNVM.

Następny z medali będących przedmiotem naszego zainteresowania, który należy przypisać bezpośrednio Henrykowi III Walezemu, sporządził nieokreślony medalier paryski około 1588 r. (il. 25)²⁷. Na awersie medalier zaprezentował honorowaną koroną *aperta* francuską tarczę herbową (trzy lilie) otoczoną łańcuchami z odznakami orderów św. Michała oraz Ducha Świętego. Napis otokowy dotyczy bezpośrednio aktualnie panującego Henryka III Walezego: HENRICVS III D[ei] G[ratia] FRAN[corum] ET POL[oniae] REX (Henryk III, z Bożej łaski król Francuzów i Polski).

²⁷ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „iNumis”, 8 X 2019 r., aukcja nr 47, kat. nr 1195, *Medale*, t. 1, s. 36, poz. 20.

Il. 25. Medal (żeton) Henryka III Walezego, nieznanymi medalier paryski, ok. 1588 r., brąz, śr. 27, 9 mm, bity.

Z kolei głównym bohaterem rewersu medalu jest wspięty centaur skierowany w prawą stronę, uchwycony w momencie strzelania z łuku ściskanego w prawym, wyprostowanym w łokciu, rękę za pomocą lewej, zgiętej w łokciu, ręki, którą napina cięciwę z nałożoną strzałą i jednocześnie wykonuje strzał. Napis otokowy: MAIOR·VIS·IVNCTA·DVORVM (W złączeniu dwojga większa siła) dotyczy oczywiście nie wymienionego antycznego bohatera, lecz samego władcy. Z kolei data sporządzona na odcinku: 1588 pozwala na określenie wieku medalu.

Należy w tym miejscu wymienić zwłaszcza emblemat zamieszczony w publikacji Barthélemy Aneumu, *Picta poesis. Ut pictura poesis erit* wydanej w Lionie w 1552 r. w Lionie (il. 26)²⁸. Ukazany w centrum wspięty centaur, po-

Il. 26. Emblemat dołączony do publikacji Barthélemy Aneumu, *Picta poesis. Ut pictura poesis erit* wydanej w Lionie w 1552 r., papier, miedzioryt, wym. nieokreślone.

²⁸ Bibliothèque nationale de France, Paris, sygn. A-G8, H4.

dobnie jak jego odpowiednik z rewersu medalu, strzela z łuku ściskanego w prawym ręku, wyprostowanym w łokciu, posługując się lewą, zgiętą w łokciu, ręką, którą napina cięciwę z nałożoną strzałą i jednocześnie wykonuje strzał w stronę promieniującej tarczy słonecznej o antropomorficznych rysach (w prawym, górnym rogu ryciny). W charakterze tła rytownik ukazał nieokreślony krajobraz w postaci dwóch wzniesień oddzielonych od siebie doliną z widocznymi u podnóża jednego z nich zabudowaniami i murami nieokreślonego ośrodka, nad którym unoszą się obłoki wraz z promieniującym przez ich prześwity półksiężycem.

Kolejny medal gloryfikujący osobę Henryka III Walezego, autorstwa anonimowego medaliera, również najpewniej powstał w okresie tzw. wojny trzech Henryków, a więc pomiędzy 1587 a 1589 rokiem (il. 27)²⁹. Portret panującego na awersie w popiersiu, w lewym profilu, niewiele odbiega od podobnych portretów tego samego władcy na pierwszych stronach medali poprzednio opisywanych. Ta sama uwaga dotyczy stroju władcy, a więc kirysu wraz z naramiennikiem w kształcie głowy lwa lub maskarona, obojczyka, kryzy, narzuconego na ramiona płaszcza spiętego na prawym ramieniu broszą i wieńca laurowego na skroniach. Napis otokowy: HENRICVS III VAL DG FRANC ET POLON REX pełni funkcję oficjalnej tytulatury panującego.

Il. 27 Medal Henryka III Walezego, nieznanego medaliera, pomiędzy 1587 a 1589 r., brąz, śr. 45 mm, bity.

Druga strona medalu natomiast reprezentuje tematykę batalistyczną. Uwypuklony na pierwszym planie jeździec na wspiętym koniu w zbroi, częściowo inspirowanej antycznym ryzsztunkiem (hełm z przyłbicą na głowie, kirys stalowy i fartuszek rzymski z paskami *cingulum*), w prawym ręku trzyma tarczę z wyobrażeniem królewskich lilii przykrytą koroną *aperta*, zaś w lewym, uniesionym do góry, dobyty miecz. Broń

²⁹ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Baldwin’s Auctions Ltd”, 28 IX 2010 r., aukcja nr 67, kat. nr 2016.

rycerz kieruje w stronę piechurów z hełmami na głowach i w kirysach wraz z naramiennikami, opachami, zarękawiami i rękawicami, a także wyposażonych w miecze i tarcze. Pomiedzy opisywanymi żołnierzami a jeźdźcem na wspiętym koniu leży na ziemi powalony zapewne jeden z piechurów. Z kolei za plecami jeźdźca kroczą piechurzy mający jednak częściowo odmienne niż piechurzy utrwaleni na drugiej stronie kompozycji uzbrojenie i wyposażenie, mianowicie hełmy, kirysy, tzw. fartuszki rzymskie z paskami *cingulum*, a także tarcze i berdysze. Napis otokowy: ET DEBELLARE SVPERBOS stanowi komentarz do całej sceny.

Ostatni medal Henryka III Walezego, być może pośmiertny (na wskazuje inskrypcja otokowa rewersu), popularyzował najważniejsze z insygniów koronacyjnych, mianowicie koronę. Mowa o numizmacie autorstwa anonimowego medaliera z 1578 r. (il. 28)³⁰. Na pierwszej stronie widnieje wizerunek monarchy w popiersiu skierowanym w prawą stronę. Do głównych elementów stroju panującego należą: kirys z naramiennikiem, kryza, narzucony na ramiona płaszcz paludament i wieniec laurowy (na skroniach). Napis otokowy: HENRICVS. III. D. G. FRANCORV. ET. POL. REX. 1578 świadczy o randze portretowanego.

Il. 28. Medal Henryka III Walezego, nieznany medalier, 1578 r., srebro, śr. 37 mm, bity.

Na rewersie z kolei artysta utrwalił motyw trzech koron *clausa* – dwóch królewskich i jednej cesarskiej (poniżej obłoków) oraz połączonych ze sobą, zawiązaną w kokardę wstęgą gałązek – palmowej i oliwnej. Zrozumienie intencji medaliera umożliwia napis w otoku: MANET VLTIMA COELO.

Istniała odmiana powyższego medalu (pozbawiona sygnatury autora i daty wybitcia) opisana przez Edwarda Raczyńskiego (il. 29)³¹. Podobna panującego na awersie w popiersiu z głową zwróconą na lewo, choć

³⁰ Własność prywatna, Przedmiot wystawiony na aukcji antykwarium „Editions V. Gaudoury”, 29 I 2021 r., aukcja nr 26, kat. nr 211.

³¹ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 1, poz. 43.

Il. 29. Medal Henryka III Walezego, nieznanne autor, data wybitcia, kruszec, wym. i technika wyk., opublikowany w pracy E. Raczyńskiego, *Gabinet Medalów Polskich* wydanej we Wrocławiu w 1838 r.

bardzo przypomina podobiznę na pierwszej stronie wyżej omawianego numizmatu, to jednak się od niej różni. Zamiast kryzy medalier wyeksponował kołnierz koszuli królewskiej. Twórca odmiany medalu całkowicie inaczej udrapował również monarszy płaszcz paludament spoczywający na prawym i lewym ramieniu. Z kolei na samym kirysie (na wysokości piersi) ten sam artysta uwiecznił krzyż z wyobrażeniem gołębicy oznaczającej Ducha Świętego. Nieco inaczej prezentuje się także inskrypcja otokowa, pełniąca jednak podobną funkcję co napis na pierwszej stronie poprzedniego numizmatu: HENRICUS III FRNCOR [francorum] ET POL[oniae] REX (Henryk III Król Francuzów i Polski).

Na rewersie z kolei oglądający dostrzeże również podobizny trzech koron *clausa* – dwóch królewskich i jednej cesarskiej (poniżej obłoków). Brakuje natomiast połączonych ze sobą zawiązaną w kokardę wstęgą gałązek – palmowej i oliwnej. Największa z koron – cesarska – otoczona jest ponadto obłokami. Na drugiej stronie poprzedniego medalu podobne obłoki zlokalizowane były nad wymienioną koroną cesarską.

PODSUMOWANIE

Po analizie zebranego materiału ikonograficznego z okresu panowania Henryka III Walezego nasuwają się pewne spostrzeżenia, którymi warto podzielić się z czytelnikiem. Po pierwsze należy zauważyć, iż możemy wyróżnić zwłaszcza dwa typy portretu królewskiego dominującego na medalowym krążku:

- Portret częściowo inspirowany wzorcami antycznymi, częściowo zaś współczesnymi bohaterowi niniejszej rozprawy, którego głównymi elementami kreacji panującego są naramiennik w kształcie głowy lwa lub maszkaron, płaszcz paludament spięty na ramieniu broszą i wieniec laurowy na

głowie, np. na awersie medalu autorstwa anonimowego medaliera z okresu tzw. wojny trzech Henryków, a więc pomiędzy 1587 a 1589 r.³²

- Portret konny inspirowany wzorcami antycznymi, którego głównymi elementami kreacji panującego są kryza, kirys z naramiennikiem i obojczykiem, narzucony na ramiona płaszcz spięty na wysokości lewego ramienia i wieniec laurowy na głowie, np. na rewersie medalu autorstwa anonimowego medaliera z okresu po 1600 (?) r.³³

Ilościowo przeważają medalierskie wizerunki władcy częściowo inspirowane wzorcami antycznymi, częściowo zaś współczesnymi. Cechą charakterystyczną pozostaje fakt, iż każdy z awersów omawianych prac medalierskich nawiązuje do wzorców ikonograficznych starożytnego Rzymu. Również następca Henryka III Walezego – Stefan Batory – kazał niekiedy pracującym dla siebie medalierom, malarzom czy rzeźbiarzom do wspomnianych wzorców nawiązywać za pośrednictwem dodatków takich jak wieniec laurowy wieńczący skronie królewskie oraz nałożony na ramiona płaszcz paludament na awersie medalu anonimowego medaliera z 1582 r.³⁴ Można pokusić się o stwierdzenie, iż spuścizna medalierska pozostała po Stefanie Batorym świadczy o kontynuacji wzorców ikonograficznych z czasów Henryka III Walezego.

Przechodząc do pozostałych treści propagowanych za pośrednictwem medali uwzględnionych w rozprawie, należy wymienić numizmaty o charakterze:

- heraldycznym, np. rewers medalu autorstwa anonimowego autora z 1577 r., z wyobrażeniem pierwszej litery imienia królewskiego: H – otoczonej z czterech stron wyobrażeniami lilii królewskich³⁵;

- emblematycznym, np. rewers medalu autorstwa nieokreślonego medaliera paryskiego z około 1588 r., z wyobrażeniem wspiętego centaury skierowanego w prawą stronę uchwyconego w momencie strzelania z łuku ściskanego w prawym, wyprostowanym w łokciu, ręku za pomocą lewej, zgiętej w łokciu, ręki, którą napina cięciwę z nałożoną strzałą i jednocześnie oddaje strzał³⁶;

- astronomicznym, np. rewers medalu pozbawionego sygnatury autora, opatrzonego natomiast datą: 1573 z przedstawieniem dwóch słońc

³² Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Baldwin’s Auctions Ltd”, 28 IX 2010 r., aukcja nr 67, kat. nr 2016.

³³ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu „Poznański Dom Aukcyjny”, 19 I 2013 r., aukcja nr 15, kat. nr 1202.

³⁴ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 1, poz. 51.

³⁵ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwariatu Michała Niemczyka, 20 VI 2020 r., aukcja nr 25, kat. nr 197.

³⁶ *Medale*, t. 1, s. 36, poz. 20.

rzucających promienie w kierunku globu ziemskiego z zaznaczonymi lądami i morzami opatrzonymi następującym podpisem w otoku: CONCORDES SENTIT RADIOS)³⁷;

– krajobrazowym, np. rewers medalu datowanego na 1573 r., autorstwa anonimowego medaliera być może Aubina Oliviera (?) według projektu Germaina Piona (?) z panoramą nieokreślonego akwenu, po którego wodach przemieszczają się dwa statki jednożaglowe wraz ze wschodzącym słońcem oraz budowlą obronną (fortem?) na jednym z brzegów³⁸;

– historycznym, np. rewers numizmatu autorstwa Claude'a de Hery i Germaina Piona z okresu po 1579 r. (być może z około 1586 r.) zawierający artystyczną wizję nadania Orderu Świętego Ducha z udziałem Henryka III Walezego i pozostałych dostojników świeckich i kościelnych³⁹;

– mitologicznym, np. rewers numizmatu pozbawionego sygnatury autora, mającego natomiast błędną datę emisji: 1574 (zamiast 1677 r.) z przedstawieniem bogini Wiktorii z gwiazdą nad głową, dzierżącą w obydwu, wyprostowanych w łokciach, rękach korony *clausa* i unoszonej przez dziewięć muz (pięć z lewej, cztery z prawej) stojących wokoło łądygi i kwiatu lilii)⁴⁰.

– religijnym, np. rewers numizmatu autorstwa Claude'a de Hery i Germaina Piona z okresu po 1579 r. (być może około 1586 r.) zaopatrzony w artystyczną wizję nadania Orderu Świętego Ducha wraz z podobizną gołębiczy unoszącej się nad władcą w nimbie z promieni⁴¹.

Należy jednakże podkreślić, iż niekiedy jeden numizmat mógł reprezentować dwie odrębne tematyki. Na przykład autorzy rewersu medalu z okresu po 1579 r. (być może około 1586 r.), Claude de Hery i Germain Pilon, uwzględnili na kompozycji swojego dzieła zarówno scenę nadania Orderu Ducha Świętego, jak i podobiznę gołębiczy oznaczającej Ducha Świętego⁴². Mamy więc do czynienia z numizmatem o tematyce historycznej i religijnej. Podobna uwaga dotyczy rewersu medalu autorstwa nieokreślonego medaliera paryskiego z około 1588 r., z wyobrażeniem wspiętego centaura skierowanego w prawą stronę, uchwyconego w momencie strzelania z łuku ściskanego w prawym, wyprostowanym w łokciu, ręku⁴³, zaczerpniętym bezpośrednio z kompendium emblematycznego autorstwa Barthéleme'a Aneumu, *Picta poesis. Ut pictura poesis*

³⁷ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 2, poz. 40.

³⁸ *Ibidem*, poz. 39.

³⁹ *Medale*, t. 1, s. 33, poz. 16.

⁴⁰ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 1, poz. 41.

⁴¹ *Medale*, t. 1, s. 33, poz. 16.

⁴² *Ibidem*, s. 33, poz. 16.

⁴³ *Ibidem*, s. 36, poz. 20.

erit wydanego w 1552 r. w Lionie⁴⁴. Tematyki: krajobrazowa, religijna i heraldyczna przenikają się więc wzajemnie.

Na koniec pozostaje odpowiedzieć na ostatnie pytanie postawione we wstępie: Czy i w jakim stopniu twórcy realizujący zamówienia dworu Henryka III Walezego czerpali z dostatecznie upowszechnionych w europejskiej ikonografii wzorców oraz reguł ikonografii starożytnego Rzymu obowiązujących na awersach i rewersach numizmatów z epoki, na ile natomiast w związku ze specyfiką ustrojową Rzeczypospolitej starali się nawiązywać do repertuaru symboli oraz sposobów uwieczniania sylwetki ludzkiej przychylnie przyjmowanych przez szlachtę? Zważywszy iż w przypadku spuścizny medalierskiej po tym władcy przeważają medale, na których awersach panujący został uwieczniony częściowo bądź w całości według reguł ikonografii starożytnego Rzymu, nie ma wątpliwości, że wspomniany wzorzec upamiętniania panującego był najbardziej pożądanym przez dysponenta, czyli zamawiającego. Powyższy fakt nie dziwi, zwłaszcza że Henryk III Walezy był członkiem jednego z znakomitych francuskich rodów mających tradycje sprawowania władzy w kraju nad Sekwaną. Jak już jednak zasygnalizowaliśmy, w przypadku tych samych medalierskich portretów króla, które możemy określić jako *all'antica*, uprawnione jest mówienie także o naśladowaniu ikonografii zachodnioeuropejskiej w postaci chociażby elementów współczesnego uzbrojenia (kirysów, naramienników, opach), w których z pewnością lubił być uwieczniany Henryk III Walezy. W tym miejscu należy poczynić uwagę, iż medalierzy upamiętniający sylwetkę głównego bohatera niniejszej rozprawy bez żadnych skrępowań nawiązywali w swych pracach do powstałych wcześniej podobizn innego francuskiego monarchy – Karola IX Walezjusza – w grafice i reliefie. Takie właśnie postępowanie udało się udowodnić ponad wszelką wątpliwość w przypadku dwóch medali⁴⁵.

Panujący niewątpliwie z jednej strony pragnął stale podkreślać swoje monarsze prerogatywy, które mógł postrzegać na równi z zakresem władzy dawnych cesarzy rzymskich, z drugiej jednak z pewnością hołdował ówczesnej modzie zachodnioeuropejskiej⁴⁶. W spuściznie medalierskiej Henryka III Walezego brakuje natomiast prac, których twórcy uwieczniliby sylwetkę portretowanego w polskim ubiorze narodowym, w którym tak chętnie i często kazał siebie portretować jeden z jego późniejszych następców – Jan III Sobieski.

⁴⁴ Bibliothèque nationale de France, Paris, sygn. A-G8, H4.

⁴⁵ E. Raczyński, *op. cit.*, t. 2, poz. 39. Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „Poznański Dom Aukcyjny”, 19 I 2013 r., aukcja nr 15, kat. nr 1202.

⁴⁶ Własność prywatna. Przedmiot wystawiony na aukcji antykwiariatu „Baldwin’s Auctions Ltd”, 28 IX 2010 r., aukcja nr 67, kat. nr 2016.

REFERENCES (BIBLIOGRAFIA)

Printed sources (Źródła drukowane)

- Albertrand J., *Zabytki starożytności rzymskich w pieniądzach, pospolicie medalami zwanych, czasów Rzplitej i szesnastu pierwszych cesarzów zbioru ś. p. Stanisława Augusta króla polskiego postrzeżone i krótkim wykładem objaśnione przez JX. Jana Albertrandego...*, Warszawa 1805.
- Albertrand J., *O medalach polskich [od Zygmunta I Starego do Augusta III Wettyna]*, [b.m.w.] 1805–1850.
- Baudoin J., *Recueil D'Emblemes Divers: Avec Des Discours Moraux, Philosophiques, Et Politiques / Tirez de diuers Autheurs, Anciens & Modernes. Par I. Baudoin, Paris 1639* [Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, sygn. <M: Lb 6:2>].
- Bartynowski W., *Teki Bartynowskiego: Medale z czasów Jana III*, [b.m.d.w.).
- Bentkowski F., *Spis medali polskich lub z dziejami Krainy Polskiej stycznych...*, Warszawa 1830.
- Bie de J., *La France metallique. Contenant les actions celebres tant publiques que privees des Rois et des Reines, Remarquées des plus corieux medailles d'Or, d'Argent & de Bronze*, Paris 1636.
- Catalogue d'une grande et très belle Collection de Monnaies et Médailles Polonaises, ainsi que d'une Collection de Monnaies et de Médailles de divers pays. Rédigé pour servir à l'Enchère publique qui aura lieu à Vienne, le 1. Avril 1850*, red. L. Mikocki, Wien 1850.
- Herrgott M., Heer R., *Nummotheca Principum Austriae ex gazis Aulae Cæsareae potissimum instructa & aliunde aucta: exhibens Habsburgicæ gentis principum lineæ Germano-Austriacæ. Nummos cujuscunque formæ & metalli: præcipue tamen Mnemonicos atque Iconicos, qui vel horum iussu, vel eorum gratia percussi vel fusi fuerunt, typis æneis expressos: ducendo initium a Ferdinando I. Rom. Imp. & ferie non interrupta progrediens ad usque Ferdinand. IV. Regem Rom., Monumentorum Aug. Domus Austriacæ, Pars secunda, t. 2, Friburgi Brisgoviae 1753.*
- Hutten-Czapski E., *Catalogue de la collection des médailles et monnaies polonaises...*, St. Petersburg–Kraków 1871–1916.
- Neugebauer S., *Selectorum Symbolorum Heroicorum Centuria Gemina*, Frankfurt 1619 [Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, sygn. <A: 405 Quod. (2)>].
- Raczyński E., *Gabinet Medalów Polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą począwszy od najważniejszych aż do końca panowania Jana III (1513–1696)*, Wrocław 1838.
- Reichel J., *Die Reichelsche Münzsammlung in St. Petersburg, zweiter Theil: Liefland, Curland und Polen*, St. Petersburg 1842.
- Schlegel C., *Biblia in Nummis, Das ist: Kurtzer Entwurff Der vornehmsten Biblischen Sprüche und Historien / Wie auf Medaillen / Ducaten / Thalern und andern Müntzen [...]*, Jena 1703.
- Trchsel C.-F., *Catalogue des monnaies et médailles Polonaises composant Le Cabinet Numismatique de Son Altesse Le Prince Guillaume Radziwill*, Berlin 1869.
- Typotius J., *Symbola Divina et Humana Pontificum, Imperatorum, Regum...*, Pragae (Praga) 1601–1603.
- Typotius J., *Symbola varia diversorum Principum Sacro-Sanctae Ecclesiae et Sacri Imperii Romani*, Pragae (Praga) 1652 [Herzog August Bibliothek, Wolfenbüttel, sygn. A: 28.4 Quod. 2° (1a)].

Studies and catalogs (Opracowania i katalogi)

- Aurea Porta Rzeczypospolitej. Sztuka Gdańska od połowy XV do końca XVIII wieku. Katalog wystawy*, t. 2, red. T. Grzybkowska, J. Talbierska, Gdańsk 1997.
- Baran E., *Złote monety i medale Michała Korybuta Wiśniowieckiego w zbiorach Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, „Przegląd Numizmatyczny” 2017, 1.
- Bogacz T., Kozarska-Orzeszek B., *Medalierstwo na ziemiach polskich w XVI–XX wieku, Katalog wystawy*, Wrocław 1995.

- Chomyn I., *Katalog plakiet, medalionów i medali polskich i z Polską związanych w Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki*, t. 1–2, Warszawa 2015.
- Czar srebra i magia złota. W kręgu monet i medali Prus Królewskich. *Katalog wystawy*, red. J. Trupinda, Malbork 2007.
- Gacek J., *Medale, medaliony i plakiety polskie i z Polską związane wytworzone do 1944 roku w zbiorach Muzeum Okręgowego w Rzeszowie. Katalog zbiorów*, Rzeszów 2001.
- Gerber E., *Medaillen zur Erinnerung an die Bündnisse der Eidgenössischen Orte mit Frankreich, „Schweizerische numismatische Rundschau“ 1928*, 24.
- Gerber E., *Médailles relatives aux alliances entre la France et les Cantons suisses, XXXIIIe Rapport Annuel, Musée National Suisse à Zurich, Zürich 1924*.
- Jones M., *The Art of the Medal*, London 1979.
- Kamiński C., Kowalczyk W., *Medale i medaliony polskie i związane z Polską, Katalog wystawy*, Warszawa 1969.
- Koperwas M., *Katalog medali XVI–XVIII w. w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Muzeum Lubelskiego*, Lublin 1998.
- Mazerolle F., *Les médailleurs français du XVe siècle au milieu du XVIIe*, t. 2, Paris 1902.
- Medale Polskie i z Polską związane z okresu pierwszej Rzeczypospolitej. Katalog zbiorów – Zamek Królewski w Warszawie – muzeum. Fundacja zbiorów im. Ciechanowieckich*, red. J. Zachert, G. Śnieżko, M. Zawadzki, Warszawa 2019.
- Mitchiner M., *Jetons, Medalets & Tokens*, t. 2, *The Low Countries and France*, London 1991.
- Orzeł Biały – 700 lat herbu Państwa Polskiego. Katalog wystawy*, red. P. Mrozowski, M. Makowski, Warszawa 1995.
- 100 rarytasów numizmatycznych w Muzeum Narodowym w Krakowie*, red. J. Bodzek, E. Korczyńska, Kraków 2012.
- Rzeczpospolita w dobie Jana III. Katalog wystawy Zamku Królewskiego, Archiwum Głównego Akt Dawnych i Biblioteki Narodowej*, red. A. Gieysztor, E. Suchodolska, Warszawa 1983.
- Stahr M., *Medale polskie i z Polską związane od XVI do XVIII wieku. Katalog zbiorów Muzeum Narodowego w Poznaniu*, t. 11, Poznań 2008.

NOTA O AUTORZE

Jan Gustaw Rokita – doktor nauk humanistycznych, historyk, absolwent Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, przewodniczący Rady Miejskiej Góry Kalwarii VIII kadencji (2018–2021). Autor licznych artykułów dotyczących medalierstwa czasów Jana III Sobieskiego, opublikowanych m.in. w „Zeszytach Naukowych Uniwersytetu Jagiellońskiego”, „Studiach Historycznych”, „Biuletynie Numizmatycznym” i innych wysoko punktowanych periodykach: „Seminare”, „Res Historica”, „Studia Europaea Gnesnensia”. Zainteresowania naukowe: medalierstwo i malarstwo czasów nowożytnych.

ABOUT THE AUTHOR

Jan Gustaw Rokita – PhD in history from the Faculty of Historical and Social Sciences at the Cardinal Stefan Wyszyński University, a chairman of Góra Kalwaria City Council (8th term 2018–2021). He is an author of numerous articles on medal designing in the times of John III Sobieski published i.e. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, „Studia Historyczne”, „Biuletyn Numizmatyczny”, and other prestigious journals: „Seminare”, „Res Historica”, „Studia Europaea Gnesnensia”. Research interests: medallic art and painting of modern times.